

NÛR-İ MUHAMMEDÎ

Bir kısım tasavvufî eserlerde ve Peygamberimiz'i övgü ile tanıtmak için kaleme alınmış kitaplarda "Nûr-i Muhammedî" veya "Hakikat-i Muhammediyye" diye bir mefhum yer almaktadır, Sehl et-Tüsterî (283/896), Hüseyin b. Mansur el-Hallac (309/922), Muhyiddin İbnü'l-Arabî (638/1240), Abdülkerîm el-Cîlî (820 /1417), Kastallânî (923/1517), Yûsuf b. İsmâil en-Nebehânî (1350 /1923) eserlerinde bu görüşe yer verenlerden bazılarıdır. Ayrıca Nûr-i Muhammedî görüşünün dînî edebiyatımızda zengin bir ilham kaynağı olduğu da bir gerçektir.

"Nur", sözlükte ışık mânâsına gelir, karanlığın zıddıdır. Nur dünyevî ve uhrevî olmak üzere iki kısımdır. Dünyevî olan da ikiye ayrılır. Biri basîret gözüyle anlaşılır ki, ilâhî nurlardan yayılan nurdur; akıl ve Kur'an nûru gibi. Biri de baş gözü ile hissedilir ki, ışıklı cisimlerden yayılır; güneş, ay ve yıldızların nûru gibi.¹

Nur, eşyayı açıklayan ve gözlere hakîkati gösteren şey² olarak târif edildiği gibi, hakâik-ı eşyâyı olduğu gibi keşf ve beyan eden nesne diye de açıklanır. Ayrıca nur zuhûra işaretir³ ve âlemi aydınlatması hasebiyle Hz. Muhammed için de kullanılır.⁴ Mutasavvıflara göre nur, "Zâhir" ismi ile tecellîye denir ve dünya sûretlerinde görülen vücuttur.⁵

1 Âsım Efendi, *Kâmus* Tercümesi, II, 726, "Nur" mad.; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredat*, "Nur" mad.

2 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, V, 240, "Nur" mad.

3 Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî, *Mişkâtü'l-Envar*, çev. Süleyman Ateş (*Nurlar Feneri*) 13, İstanbul, 1966

4 *Kamus* terc. a.g. yer, *Lisânü'l-Arab*, a.g. yer.

5 M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, 706, İstanbul, 1971.

Nûr-i Muhammedî ise Hz. Muhammed'e mahsus nur veya nübüvvet nûru demek olup, "Tahkik ehline göre Hz. Muhammed her kemâlin başlangıcı, her güzel hasletin menşeidir. Zâhiren ve bâtınen bütün fazîletlerde ve kemâlâta onun önceliği vardır."⁶

NÛR-İ MUHAMMEDÎ HAKKINDA SÖYLENENLER

Hz. Muhammed hakkında coşkun bir ifâde ile Hüseyin b. Mansur şöyle der: Nübüvvet nûru yalnız onun nûrundan çıkmıştır. Nurların aydınlığı bile onun nûrundandır. Nurlar içinde kideden daha parlak, daha eskisi, daha belirlisi olamaz. Fakat o kerem sahibinin nûru müstesnâ.

"Onun himmeti" bütün himmetlerin önünde. Vücûdu yokluktan, adı kalemde önce. Zîra bütün ümmetlerden evvel O idi.

"O" hep var olacaktır. Renklerden önce anılıyordu, cevherlerden önce dillerde idi. "Önce"den önceydi O; "sonra"dan da sonra kalacaktır.

"Bütün ilimler onun nezdinden bir damla, bütün himmetler onun nehrinden bir avuç. Ve zaman, onun zamanından bir saat.

"Hak ancak onunla mütecellî, hakikat ancak onunla ayakta. O vuslatta evvel, nübüvvette âhir. O, hakîkatte bâtın, mârifette zâhir."

"Ne bir âlim ilmine ulaşabildi ne bir hakîm kavrayışına."⁷

Ömer Rıza Doğrul, Hallac'a ait yukarıdaki sözleri şöyle değerlendirebilir: "Hakikat-i Muhammediyye nazariyesinin esası Nûr-i Muhammedî'nin kadim olduğu, bütün varlıklardan önce yaratılmış olmak şerefiyle mümtaz bulunduğu. Bu nazariye Hallac'dan sonra teozofik tasavvufta büyük rol oynamış, Muhyiddin b. el-Arabî ve Ömer b. el-Fârîd (632/1235) ile tasavvurları

6 Alâaddin Ali Dede, *Muhâdaratü'l-Evâil ve Mûsâmeretü'l-Evâbir*, 20, Beyrut, 1389.

7 Hüseyin b. Mansur el-Hallac, *Kitâbü'r-Tavâsîn*, çev. Yaşar Nuri Öztürk (*Hallac-ı Mansur ve Eseri K. Tavâsîn*), 69-73, İstanbul, 1976.

felsefî bir renk alan mutasavvıfların hepsi onu türlü şekillerde ifâde etmişlerdir.”⁸

İbnü'l-Arabî'nin görüşlerini şöyle toplamak mümkündür: Allah'ın ilk yarattığı, rûh-ı müdebbirdir, bu da Hz. Muhammed'in rûhudur, sonra öteki ruhlar sâdir olmuştur. Onun, âlem-i şehâdetde değil de âlem-i gaybda varlığı söz konusudur. Allah ona peygamberliğini müjdelediği vakit, Âdem henüz yoktu, sadece su ile çamur arasında idi (Beyne'l-mâi ve't-tıyn). Zamanın akışıyla “Zâhir” ismine ulaştı ve Hz. Muhammed bütünüyle rûhen ve cismen zuhûra geldi. Böylece nebî ve resûller vasıtasıyla ortaya çıkan bütün şerâatlerin evveli ve bâtını olmak hükmü kendisi için gerçekleşmiş oldu. Daha o zaman şeriat sahibi idi, çünkü hadiste “...ben nebî idim.” diyor. Ben insandım veya ben mevcut idim, demiyor. Nübüvvet, ancak Allah tarafından kendisine verilmiş bir şeriatle söz konusu olur. Allah ona, kendisine nâip olacak nebîlerin varlığından önce peygamber olacağını haber verdi.⁹

“Hz. Muhammed en mükemmel ve muntazam biçimde doğdu. O, insanlık âlemine tevdi edilmiş inci mercan denizidir. İlâhî irade onu yaratmak ve rızkını takdir etmek istediği vakit, Ahadiyet mertebesinde samediyet nurlarından Hakikat-i Muhammediyye ortaya çıktı; nefsi için nefsi ile sıfatlar semâsına tecellî ettiği, zâtıyla zâtına bölge ve cihetlerin îcadındaki lütuf menbâlarını sorduğu vakit, kendinden kendine bu suali kabul ve ifâ ile aldı. Böylece sorulan ve soran, isteyen ve cevap veren, nâil eden ve nâil olan onda tenzih sırrıyla gizlenmiş oldu. Cömertliği ilim mertebesine girdi de Hakikat-i Muhammediyye'yi kendi hükmü şeklinde buldu, onu gayb gecesinden çıkardı gündüz oldu, gözlere ve gündüzlere onu aydınlık kıldı. Sonra âlem ondan çıktı ve o âleme rahmet semâsı oldu.”¹⁰

İbnü'l-Arabî *Fusûsu'l-Hikem*'in Fass-ı Muhammed kısmının ilk

8 Ömer Rıza Doğrul, *İslâmiyet'in Geliştirdiği Tasavvuf*, 85-86, İstanbul, 1948.

9 Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, I, 186, Mısır, 1293.

10 Kâmil Mustafa eş Şeybî *es-Silatü beyne't-Tasavvuf ve't-Teşeyyu'*, 452 (İbnü'l-Arabî, *Ankâ-i Mağrib*, 36'dan naklen), Mısır, 1369.

satırlarında şu cümlelere yer verir: “O, bu insan nev’i içinde varlığın en mükemmel örneğidir. Bunun içindir ki iş onunla başladı ve onunla sona erdi. Âdem henüz su ile toprak arasında iken o nebî idi. Sonra unsur hâline çıkması ile nebîlerin sonuncusu oldu.”¹¹

Fusûs şârihi Bosnevî (1054/1644) bu satırları açıklarken özetle şöyle der: Hakikat-i Muhammediyye-i ilâhiyye -ki Âdem onun üzere yaratılmıştır- ilâhî mertebelerin hepsinde Allah’ın mazhariyetine sahiptir. “Müdebbir” isminin mazharında akl-ı evvel mertebesinde (...) onun rûhu, âlem-i emr özelliklerini kendinde bulduran küllî ruh oldu; beşer ve meleklere ruhlarına gönderilip nebî oldu. Nitekim “Allah’ın ilk yarattığı şey benim rûhumdur.” sözüyle bunu belirtir. Yüce Allah bu nûr-i Muhammedî’de bütün peygamberlerin nurlarını ve velilerin ruhlarını topladı, vücûd-ı aynîde tafsilden önce tek olarak toplayıp, sonra ruhlar levh-i mahfuz seviyesinde belirli hâle gelince, bazısı bazısından nûrânî hakikatlerin mazharı olmak itibariyle farklı oldu. Allah rûhî hakikat-i Muhammediyye’yi onlara nebî yaptı ki, kendilerine hakikat-i Ahadiyye’nin kemâlinden haber versin.¹²

Lübnan Üniversitesi Tasavvuf bölümü öğretim üyesi Suad Hakîm’in İbnü’l- Arabî’deki tasavvuf kavramlarını inceleyen değerli bir çalışması vardır.¹³ Bu eserdeki “Hakikat-i Muhammediyye” maddesinden özetle nakiller yapacağım:

Hakikat-i Muhammediyye, Hakk’ın zuhur ettiği en mükemmel tecellîgâh, en özel anlamıyla insân-ı kâmilidir. Bütün varlıklar ilâhî bir ismin tecellî yeridir. Muhammed (s.a.s) ise ism-i a’zam durumunda ve toplayıcı bir ismin mazharı olan yegâne isimdir. (O câmi yani toplayıcı isim, bütün isimlerin mânâlarını kendinde toplayan Allah ismidir.) Bu sebeple Hz. Mu-

11 İbnü’l-Arabî, *Fusûsu’l-Hikem*, çev. Nuri Gencosman, 399, İstanbul 1952; Ahmet Avni Konuk, *Fusûsu’l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, haz. Mustafa Tahrallı-Selçuk Eraydın, c. IV, s. 319, İstanbul, 1992.

12 Abdullah Bosnevî, *Fusûs Tercüme ve Şerhi*, II, 429, İstanbul, 1290.

13 Bkz. Suad el-Hakîm, *el-Mu’cemûs-Süfi*, Beyrut, 1981. Eser Ekrem Demirli tarafından Türkçeye çevrildi, *İbnü’l-Arabî Sözlüğü*, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2005.

hammed mutlak toplayıcılık/kuşatıcılık mertebesinin sahibidir. İbnü'l-Arabî ilk taayyün olan Hakikat-i Muhammediyye'ye bir-takım fonksiyonlar yükler:

a. Âlemlerle ilişkisi bakımından Hakikat-i Muhammediyye: O, Allah'ın her şeyden önce yarattığı bir nurdur, yaratılışın kaynağı ve aslıdır. Allah her şeyi ondan yaratmıştır (bkz. İleride Câbir b. Abdillâh hadîsi). O varlık formlarında Hakk'ın tenezzülünün/tecellîsinin ilk merhalesidir. Bu bakımdan Hakikat-i Muhammediyye, hakikatler hakikatinin sûretidir.

b. İnsanla ilişkisi bakımından Hakikat-i Muhammediyye: İbnü'l-Arabî Hakikat-i Muhammediyye'yi, insânî kemâlin/olgunlaşmanın ulaşabileceği son nokta sayar. Dolayısıyla o, varlığın hakikatlerini kendisinde toplayan insân-ı kâmilin en yetkin şeklidir.

c. Tasavvufî yönden Hakikat-i Muhammediyye: Hakikat-i Muhammediyye, bütün peygamber ve velilerin ilimlerini kendinden aldıkları bir kandildir. Peygamberlik mührünün hakikati, Muhammed'e (s.a.s) ait olduğu için, o Hak ve halk arasında durur; bilgi almak için Hakk'a yönelir, ardından bilgi vermek için halka döner.

Suad Hakîm İbnü'l-Arabî'den şu alıntılarını yapar:

“Yaratmanın başlangıcı Hebâ'dır. Onda ilk var olan şey Hakikat-i Muhammediyye'dir. Mekân söz konusu olmadığı için onu sınırlandıracak bir 'Nerede?' sorusu yoktur. Nereden var oldu sorusunun cevabı: Varlık ve yoklukla nitelenemeyecek olan ve bilinen Hakikat'ten/Hakikatü'l-Hakâik'ten. Nerede var oldu dersek cevabı: Hebâ'da. Niçin var oldu? Cevap: İlâhî hakikatleri izhar için.” (*Fütûhat, I*)

Bu konuda Fütûhat'tan bir alıntı da şöyledir: “Hak kendisine dair bilgi vasıtasıyla bildiği tarz üzere âlemi var etmek ve yaratılışını başlatmak istedi. Bu yüce iradedden küllî hakikate ait

tenzih tecellîleri tarzında bir tecellî ortaya çıktı. Bu küllî hakîkatten/Hakîkatü'l-Hakâik'ten, Hakk'ın dilediği sûret ve şekilleri yaratmak üzere hebâ diye isimlendirilen bir hakikat zâhir oldu. İşte o, âlemde var olan ilk şeydir. Ardından Hak, nûruyla Hebâ'ya tecellî etti. Bütün âlem bilkuvve onda bulunmaktaydı. Böylece evin duvarları kandilin ışığını kabul ettiği gibi, âlem de kendi istîdat ve kuvvetine göre Hak'tan her şeyi Hebâ'da kabul etmiştir. Bunlar arasında kabul edicilikte Hakk'a en yakını, akıl diye isimlendirilen Hakikat-i Muhammediyye olmuştur. Onun varlığı da o ilâhî nurdan, Hebâ'dan ve küllî hakîkatten meydana geldi. Başka bir ifâdeyle Hebâ'da Hakîkat-i Muhammediyye ve âlemin hakîkati, Hakk'ın tecellîsinden meydana geldi." (*Fütûhat, I*)

Suad Hakîm bu bölüme şu açıklamayı ekler: Son ifâdeden Hakîkat-i Muhammediyye'nin varlıkta ilk zuhur eden şey olduğu ortaya çıkar. O aslında Hebâ'dan Hakîkatü'l-Hakâik'ten (hakikatlerin hakîkati) meydana gelmiştir. Bu durumda ilk görünen Hebâ, sadece akledilir bir hakikat olup onun dışta varlığı yoktur. Hakîkatü'l-Hakâik ise ne varlıkla ne de yoklukla nitelelenebilir. O halde geriye sadece Hakîkat-i Muhammediyye kalır. Varlıkta ilk ortaya çıkan şey odur ve onun tecellîsinden âlem zuhur etmiştir.¹⁴

Hakîkat-i Muhammediyye konusunda Abdül-Kerîm el-Cîlî'de (1365-1428) ise şu ifâdelere rastlıyoruz: Yüce Allah Muhammedî sûretleri Bedî', Kâdir isimlerinin nûrundan yarattı. Menân ve Kâhîr ismi ile de ona baktı. Sonra Latif, Gâfir ismi ile ona tecellî etti,¹⁵ Allah Peygamberimiz'i kemâlinden yaratınca, cemâline ve celâline mazhar kılınca, isim ve sıfat hakikatlerinin

14 Suad Hakîm, *el-Mu'cemü's-Süfi*, Beyrut, 1981. Eser Ekrem Demirli tarafından Türkçeye çevrildi, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 2005.s. 345-348, s. 471-472.

15 Abdül-Kerîm el-Cîlî, *el-İnsânü'l-Kâmil fî Marîfeti'l-Evâil ve'l-Evâhir*, II 29, Mısır, 1326; aynı eser, A. Akçiçek terc. I, 452, İstanbul, 1874. Ayrıca bkz. Ahmed el-Meâbî, *el-Musaffâ*, varak 121/a, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Kayıt. No. 1387: "Ma'lûm ola ki Hak Sübhânehu ve Tealâ hazretleri kuvây-ı sûret-i Muhammediyyeyi (s.a.s) esmâ-i hüsnâdan Bedî' ve Kâdir esmâsi envârından halk idüb ve andan ol kuvâyâ esmâdan Mennan ve Kâhîr esmâsıyla nazar ve andan anın üzerine Latif ve Gâfir esmâsıyla tecellî eyledi..."

hepsini ondan yarattı. Sonra Allah, Resûl'ünün nefsini kendi nefsinden yarattı. Bazı Muhammedî hakikatleri de yine kendi hakikatinden yarattı. Hz. Muhammed'in nefsini anlattığımız gibi yarattıktan sonra, Âdem'in (a.s) nefsini Hz. Muhammed'in sûretinden bir nüsha olarak yarattı.¹⁶

Cilî “*Ben güzel ahlâkı tamamlamak üzere gönderildim.*”¹⁷ hadîsini şöyle yorumlar: Hz. Peygamber çeşitli yetkinlikleri kuşatan ve kendi dışındakileri cemedden bir hüviyete sahiptir. “*Bana cevâmiu'l-kelim verildi.*”¹⁸ hadîsini de Hz. Muhammed'in (s.a.s) öncekilerin ve sonrakilerin ilimlerini öğrendiği şeklinde yorumlamak gerektiğini belirtir.¹⁹

“Cevâmiu'l-kelim” (bütün hakikatleri kendinde toplayan) ifâdesi hakikat-i Muhammediyye'nin toplayıcılığına işaret eden bir terimdir. Bu hadis tasavvufî anlamda ilk olarak İbnü'l-Arabî tarafından yorumlanmıştır. Buna göre her peygamber bir kelime ve ayrı bir hakikattir. Hz. Muhammed'in (s.a.s) hakikati veya kelime-i Muhammediyye ise bütün peygamber ve resûllerde mevcut hakikatleri kendinde toplayan hakikattir. Hakikat-i Muhammediyye makamına ulaşan her ârif bu özelliği tevârüs eder. Bundan dolayı da o ârif “Muhammedî” diye isimlendirilir. Allah Âdem'e bütün isimleri öğretmiş, başka bir ifâdeyle onu bütün isimlerin mazharı kılmıştır. Muhammed'e ise Âdem'de zuhur etmiş bu isimlerin hakikatlerini vermiştir. Bundan dolayı Âdem görünür ve dış varlık ile ortaya çıkmış insandır. Muhammed ise akledilir âlemde ortaya çıkmış insandır.²⁰

el-Mevâhibü'l-Ledünniyye müellifi şunları söylüyor: Allah mümkinatı vücûda getirip rızıklarını takdir etmeyi dilediği vakit, Hakikat-i Muhammediyye'yi esrâr-ı samediyyetinden ibraz

16 el-Cilî, *age*. II, 36; terc. II, 572.

17 Mâlik, *Muvatta'*, Hüsnü'l-hulk, 1.

18 Buhârî, ta'bir, 22

19 Abdülkerîm Cilî, *Hakikat-i Muhammediyye*, çev. Muhammed Bedirhan, Nefes Yayınları, İstanbul, 2010, s. 49.

20 Muhammed Bedirhan, Cilî *age* eser tercümesi, s. 49, 90 numaralı not; Suad el-Hakîm, *age*, s. 274-75, Ekrem Demirli terc. s. 139-140.

edip ulvî ve süflî ne kadar âlem var ise, geçmiş ilim ve irâdesi gereğince o hakîkatten çıkardı. Ona nübüvvetini bildirip risâletini müjdeledi. Bu sırada henüz Âdem'in rûhu cesedine taalluk etmemiş idi.²¹

Daha muahhar bir müellif olan en-Nebehânî, *el-Envâru'l-Muhammediyye* adlı eserinin ilk bölümüne hemen hemen aynı ifâdelerle başlamakta ve şöyle devam etmektedir: “Sonra ondan ruhların özleri (uyûnü'l-ervah) meydana geldi. O bütün cinsler üzerinde cins-i âlîdir. Ve bütün mevcûdat içinde en büyük babadır (el-ebû'-ekber). Hz. Muhammed hakkında zaman el-Bâtın ismi ile nihayete erip, cisminin vücûda gelmesi ve rûhuyla birleşmesinin vakti gelince, zamanın hükmü *ez-Zâhir* ismine intikal etti ve Hz. Muhammed cisim ve ruh olarak bütünyle zuhûra geldi.”²²

Hakikat-i Muhammediyye telakkîsi vahdet-i vücûd görüşü ile de doğrudan alâkalıdır. “Yaratıkların Tanrı bilgisinde sabit oluşu ilk taayyündür... Bu ilk taayyüne Hakikat-i Muhammediyye derler ki, Hz. Muhammed bu âleme mazhar olduğundan ilk olarak onun rûhu yaratılmış, kâinat onun için halkedilmiştir denmiştir.”²³

Yukarıdaki ifâdelerden ve ilave edilebilecek benzerlerinden anlaşıldığına göre Hakikat-i Muhammediyye veya Nûr-i Muhammedî denen mânevî varlık bir nur, bir hakikat veya bir öz (cevher) olup Hz. Muhammed'in mânevî şahsiyetinde sembolleşmektedir. O, Hz. Âdem'den önce yaratılmıştır. Allah katında en sevgili ve en değerlidir. Başka varlıklar, nurlar, nebîler hep onun gerçeğini tafsîl ve beyan için yaratılmışlardır. “Geçmiş bir

21 Şihâbüddin, Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî, *Mevâhib-i Ledünniyye Tercümesi*, çev. Abdü'l-Bakî, I, 2, İstanbul, 1312.

22 Yusuf b. İsmail en-Nebehânî, *el-Envâru'l-Muhammediyye*, 9, Beyrut, 1312; Ayrıca bkz. Ahmed Rif'at, *Mir'âtü'l-Mâkasid*, 3-5, İstanbul, 1293.

23 Abdülbaki Gölpınarlı, “Hakikat-i Muhammediyye” mad. *Türk Ansiklopedisi*, XVII, 327. “Hakikat-i Muhammediyye, taayyün-i evvel ile beraber zattan ibârettir. Sûfiyye buna ism-i a'zam da derler.” Bkz. Seyyid Şerif, *Târîfat* ve M. Z. Pakalın, age. I, 706.

nebî veya velî yoktur ki Hz. Muhammed'in sûretlerinden bir sûret olmasın.”²⁴

İslâm dünyasında yayılan felsefe ve benzeri düşünce akımlarının birtakım akisler uyandırdığı muhakkaktır. Gazâlî'nin (505/1111) şahsında İslâm tasavvufu Meşşâî felsefesine darbe vurmuşsa da, tasavvufun, bütünüyle felsefenin tesiri dışında kaldığı söylenemez. Esasen değişik düşünce sahalarını kalın duvarlarla birbirinden ayırmak hiçbir zaman mümkün olamaz, buna lüzum da yoktur. Asıl olan her sahanın kendi özünü muhâfaza edebilmesidir. Felsefe yoluyla dillerde dolaşmaya başlayan ilk akıl, küllî akıl, küllî ruh gibi kavramlar, tasavvufun nazariyatı üzerinde duranlarca, öyle görünüyor ki “Hakikat-i Muhammediyye” tâbiriyle karşılanmaya başlanmıştır. İbnü'l-Arabî şöyle der: “...İlk akıl bizim indimizde Hakikat-i Muhammediyye'dir, başkalarının indinde ise ibdâî mef'uldür...”²⁵

Tasavvufta tecellînin safhalarını ifâde eden hazarât-ı hamse'nin (beş mertebe) ikincisi olarak Hakikat-i Muhammediyye üzerinde durulur: Bu mertebe şu gibi isimlerle anılır: Ceberut âlemi, ilk taayyün, ilk akıl, ilk cevher, Hakikat-i Muhammediyye, izâfî ruh, gayb-ı muzaf, kitâbü'l-mübîn, âlem-i esmâ, a'yân-ı sâbite, mücerredler âlemi ve büyük berzah.²⁶

Bu görüş aynı fikri ifâde eden fakat başka bir tâbirle tenez-zülât-ı seb'a (yedi iniş) denen tasnifle de belirtilir. Bu yedi inişin ikincisi: Allah'ın zâtını, sıfatlarını ve bütün varlıklarını birbi-

24 İsmail Hakkı Burselvi, *Ecvibe-i Hakkiyye*, varak: 45/a, Süleymaniye, Es'ad Efendi, 1521/2. Burselvi, aynı yerde, “bu konuyu tafsilatlı olarak işlediği, henüz göremediğimiz, *Mecîül-Beşîr* adlı bir eseri olduğundan bahseder. Eserin tercümesi için bkz., “İsmail Hakkı Burselvi'nin Ecvibe-i Hakkiyye'si”, hazırlayan: Mehmet Demirci, *Tasavvuf dergisi*, sayı: 10, s.16, Ankara, 2003; Aynı yazar, Tarihten Günümüze Tasavvuf Kültürü Makaleler, içinde, İstanbul, 2009.

25 İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, haz. Nihad Keklik, c. II, Bölüm B, 410, İstanbul 1980.

26 Ali Nihad Tarlan, *Şeyhi Divânını Tetkik*, 226, İstanbul, 1964; Cavit Sunar, *Tasavvuf Felsefesi veya Gerçek Felsefe*, 44, Ankara, 1974; Süleyman Ateş, *İşâri Tefsir Okulu*, 263, Ankara, 1974.

rinten ayırmaksızın toplu olarak bildiği mertebedir. Bu mer-
tebeye vahdet, Hakikat-i Muhammediyye, hüviyyet, mutlak
ilim mertebesi denir. Bu mertebede bilen, bilinen ve bilgi bir
ve aynı şeydir. Sırf zat bu mertebenin içi, bu da Zât'ın dışıdır.²⁷
Buna Hakikat-i Muhammediyye isminin verilmesi, bu hakika-
tin muhtelif âlemlerin hepsinde tafsil edilen şeylerin toplu şekli
olmasından dolayıdır.²⁸

“İbnü'l-Arabî'ye göre ‘Allah ezelde vardı ve kendisi ile beraber
hiçbir şey yoktu.’²⁹ Âlemi yaratmak isteyince kendinde mevcut
ve her şeyin aslı olan; kadimle kadim, muhdesle muhdes sıfa-
tını kazanan küllî hakikate Allah'tan ‘hebâ’ denen bir hakikat
tecellî etti (taştı, göründü). Bu tıpkı yapılacak bir binanın kâğıt
üzerine planını çizmeye benzer. Sonra yüce Allah kendi nûruyla
‘hebâ’ya tecellî etti. (Filozoflar buna küllî heyûlâ derler.) Bütün
âlem bilkuvve bu hebâda var idi. Hebâda bulunan her şey, gelen
bu tecellî nûrunu kendi istîdâdına göre kabul etti. Bu nûru en
çok alan da hebâda bulunan Hakikat-i Muhammediyye oldu.
Buna akıl da denir. Böylece ilk varlığa çıkan şey akıl, yani Hakî-
kat-i Muhammediyye oldu.’³⁰

O, aynı zamanda Allah'ın arşının nûrudur. Arş-ı ilâhî, Nûr-i
Muhammedî'den yaratıldığı için Peygamberimiz Nûr-i arşillâh
diye de vasfolunur.³¹

Tasavvufî anlayışa göre Hz. Muhammed insân-ı kâmilin en
mükemmel örneğidir. O aynı zamanda bir beşerdir. Hakikat-i
Muhammediyye anlayışı içinde bir beşerin alabildiğine yücel-
tilmesi, İslâm tasavvufunda insana verilen değerlerin bir tezâhürü
olarak da görülebilir. Buradan hareketle, kemâle doğru yol al-
mak isteyen bir kimse için Hakikat-i Muhammediyye, ulaşılm-

27 Cavit Sunar, *Tasavvuf Felsefesi veya Gerçek Felsefe*, 48-49, Ankara, 1974.

28 İsmail Fennî, *Vahdet-i Vücûd ve Muhyiddin Arabî*, 16, İstanbul, 1928.

29 Bu mealdeki hadis için bkz. “*Kânellahü velem yakün şeyün gayrahü*” (Allah vardı ondan başka bir şey yoktu), Buhârî, Bed'ül-Halk, 1.

30 Süleyman Ateş, *İşâri Tefsir Okulu*, 260, Ankara, 1974..

31 Sadık Vicdanî, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyyelden Kadiriyye Silsilesi*, s. 77, İstanbul, 1340.